

Trencsén

Hajdani vármegyéink

Trencsén vármegyét hazánk térképén hiába is keresnénk. Könnyen megtalálhatjuk azonban a történelmi Magyarország térképén, ha Morvaországtól keletre (a Duna bal partján), Sziléziától és Galiciától délre, Árva, Túróc és Nyitra vármegyéktől nyugatra, Nyitrától pedig északra keresgélünk. Területe 4619,82 km² tett ki. Túlnyomó részt hegyvidéki táj, melyet a Vág völgye választ ketté. Jobb partján a Kárpátok északnyugati irányú hegyláncolata magasodik, mely gerincével jobbra az ország határait is képezte. A Vág bal partján a Kis-Fátra hegyláncolat húzódik, amely a Sztrecsnói szoroson túl a folyó jobb partjára is átmegy. Ahol a Vág völgye a Kis-Fátra vonalán áttör, ott a tulajdonképeni Kis-Fátra vagy Kriván-Fátra hatalmas csoportjai emelkednek, amelyekben Trencsén vármegye legmagasabb ormait tarthatjuk számon (Kis Kriván 1711 méter, Sztóh 1608 méter, Roszategyec 1606 méter).

Folyói közül a Vág a legnagyobb. Melékfolyói a Vazinka, Kiszuca, Belavoda, Vlága, Rajcsonka, Teplicska. A megye délkeleti részében ered a Nyitrába torkolló Szvinna, Radisa és Bebrava. Jelentősebb tava nincs, azonban Trencsénteplicén és Rajecfűrdőn gyógyvizű forrása van.

Hegyei ásványokban nem túl gazdagok (agyag, mészkő, kvarc). Talaja sem mondható termékenynek. Legfőbb terményei az árpa és a zab, a burgonya, kevés búza, cukorrépa, takarmányrépa, hüvelyesek. Állatállomány szempontjából legjellemzőbb a szarvasmarha, a ló, a sertés, a juh és a kecske.

Lakóinak száma 1910-ben 310437 fő

volt. Ebből 13 204 magyar, 9 029 német, és 284 770 szlovák. A megye népességéből 271 233 fő római katolikus, 27 421 evangélikus, 584 református és 10 809 fő izraelita vallású volt. A lakosság főleg a földműveléssel és az állattenyésztéssel foglalkozott volt.

A közművelődési viszonyok nem mondhatók fejlettnék. A 6 éven felüliek 37,9%-a analfabéta. Az iskolák száma 699, ezek közül 1 gimnázium, 1 reáliskola, 1 felsőbb leányiskola, 12 iparosiskola, 357 elemi nép-, 282 általános ismétlő, 16 gazdasági népiskola, és 23 kisdédóvó létezett.

A vármegye 9 járásra oszlott. Két rendesebb tanácsai városa mellett 14 nagy és 356 kisközség alkotta a település-hálózatot. A magyar országgyűlésbe 8 képviselőt küldött.

Története: a vármegye északnyugati részén kő- és bronzkori leleteket találtak, de a Vág völgyében található földvár-szerű képződmények is bizonyítják, hogy a terület ősidők óta lakott volt. Első ismert lakói a kvádok és markomannok voltak, akik a területet az 1. századtól az 5. századig bírták. A megye legrégebbi feliratos emléke is rájuk vonatkozik, amely Marcus Aurelius 180. évben felettük aratott győzelmét hirdeti. (A felirat a trencsényi várszikla déli oldalán található.)

Az 5. század vége felé a frank fennhatóság alatt élő morvák szorítják ki őket végleg a területről. Itt és a szomszédos vármegyék területén volt Szvatopluk Nagymorva Birodalma. A 8-10. században megerősödött morva uralom idején épült Trencsén, Bán,

Beckó, Hricsó, Illava, Lednic, Nagy-Bittse, Oroszlánkő és Zsolna vára.

A 10. század utolsó éveiben itt folytak a legvéresebb harcok a Huba, Zorárd és Kadosa vezérek alatt harcoló honfoglalók és a területet jól védelmező szláv törzsek között.

Szent István a legnagyobb várat szemelte ki államszervező intézkedéseinek itteni központjául. Itt várspánságot alapított, amely az Árpád-ház kihalásáig királyi birtok maradt. A várról comitatus Trincin v. Trinchinnek nevezte el. 1224-ben alapítja meg Jakab nyitrai püspök a szentbenedeki apátságot, amely 1664-ben a Jézus Társaság, majd ennek feloszlata után a tanulmányi alap tulajdonába megy át (1780).

IV. Béla itt talált menedéket a tatárok elől futva, mert Trencsén és Oroszlánkő dacoltak az invázióval, sőt még a szomszédos Liptó vármegye menekültjeit is be tudták fogadni. A király Zamorócon 1241-ben megerősítette a várjobbágyok Szent István-tól nyert szabadságát.

Ahogy a 14–15. században a királyi hatalom hanyatlik, a fejtelenség és az önkény Trencsént sem kerüli el. A néphagyomány hűen őrzi a környék oligarcháit és rablólovagjait elbeszéléseiben. Ezek közül elsőként említendő a cseh Prokopp, aki Liptóújbárt elfoglalva Trencsén északi részét tartotta rettegésben. A Chák nemzetség „kiskirályságot” alapít Nyitra, Pozsony és Trencsén vármegyékben, Trencsén központtal. Udvarukat még Bécsben is ismerik, és Csák Máté egészen 1321-ben bekövetkezett haláláig dacol a királyi hatalommal.

A 15. században Bjelik és Podmamin testvérek főként lednici és vágbesztercei váraikból dúlják a környéket, sőt, az örökös tartományokat is. Számos várúr, mint pl. Stibor, Telekessy, Thurzó stb. kegyetlenségeik révén szereztek hírnevet.

A huszita mozgalom hadjáratai nagy csapást mérnek Trencsén vármegyére. Bán, Illava, Zsolna elpusztul, majd az Illava menti

csata véget vet a rombolásnak (1432). A század végén, 1493-ra szerzi meg Szapolyai István részben adományként Hunyadi Mátyástól, részben vétel útján Trencsén várát.

A mohácsi vész után 1528-ig a vármegye egy része és a város János király tulajdonában a nemzeti király oldalán áll. A 16–17. század kulturális intézményei ide menekülnek. A vármegyében, különösen Beckón sok menekült található. 1570–1700-ig 153 család, ezek közt sok főúri is itt talált menedéket. Lippay, majd Szelepcsényi esztergomi érsek Trencsénbe és Zsolnára telepíti a Jézus társaságot, amely 1630-ban Csacsán templomot épített. 1610-ben tartja meg Zsolnán első szervezési ülését a terület evangélikus egyházkerülete. A Ferencesek Beckón, Pruszkán és Zsolnán máig is létező (?) társasházakat emelnek.

A 17. században nemes szerep jut a vármegyének a Wesselényi-féle összeesküvésben, majd Trencsén a Rákóczi mozgalmakban is részt vesz. A császári hadak állandó megszállás alatt tartják Zsolnát, amely a Thökölyek révén Rákóczi-birtok. Ennek dacára mégis megindul a toborzás 1703-ban a vármegye északi részén. Ennek emlékéül őrzi „az gajdával az huszlával Zsilinában jártunk” kezdetű magyar-tót toborzódal. II. Rákóczi Ferenc nejének birtokán fekvő Lednic várát a császáriak felgyújtják (1706), mert részt vett a fegyverszállításban. Rákóczi 1707–8-ig Trencsén várát szállja meg csapataival. Az 1708. augusztus 3-án történt szerencsétlen kimenetelű csatában Rákóczi lovával egy patakot átugratva elbukott, és ez olyan zavart idézett elő, hogy a császári Heistert ütközet nélkül diadalhoz juttatta.

Mária Terézia idején a trencsényi lovasbandérium részt vett a hétéves háborúban. II. József alatt a passzív ellenállás minden formája megfigyelhető. Illésházy János főispán nem fogadja el a felajánlott udvari főméltóságokat, majd 1791-ben a császár intézkedéseire vonatkozó iratokat nyilváno-

san elégetik. 1797-ben Trencsén vármegye ismét részt vesz a nemesi felkelésben.

A vármegye titokban támogatja az 1830-as lengyel felkelést. A szabadságharc idején Trencsén belső ellenséggel küzd, Hurbán csapataival. 1848. január 2-án Götz osztrák tábornok felgyújtja Budatin várát, majd 1849. október 8-án Trencsén közelében elvész a Pongrácz Guidó vezette népfelkelő sereg vezérével együtt.

A 13. századtól Bogomérrel kezdődően a vármegye főispánjai várispánok voltak a 16. századig. A 17. századtól az utolsó Illésházy gróf haláláig a fent nevezett családból származtak az örökös főispánok. Utánuk a méltóság megszűnt. Meg kell említenünk Latkóczy Sándor és Zsámbokréthy Emil nevét, akiknek 15 évi alispáni működése idején Trencsén vármegye jelentős kulturális fejlődésnek indult.

Az I. világháború után a trianoni békeszerződés Trencsén vármegyét is elcsatolta. A vidék először a csehszlovák, majd a szlovák állam területéhez tartozott.

A vármegye főbb települései:

BICCSE: Zsolnától nyugatra található. A 13. századtól említik oklevelekben. A 15. században már szabad városként találkozhatunk vele. Várát 1571-73 között Thurzó Ferenc reneszánsz várkastéllyá építette át.

ILLAVA: a Vág mellett, Trencséntől északra található. Első említésekor már Csák Máté kezén van, később sűrűn változik a tulajdonosok személye. 1431. november 9-én a portyázó husziták a város mellett szenvednek vereséget.

PUCKÓ: egykor kvádok lakták, váruk maradványa még látható. 1628-ban Lóránffy Zsuzsanna a cseh testvérek több száz tagját telepíti ide. 1644-ben I. Rákóczi György posztókészítőket telepít ide. 1809-ben a franciák felégetik a várost.

TEPLIC: Trencséntől keletre. Klimatikus gyógyfürdője már a középkorban ismert. Az első fürdőépületet az Illésházyak emelték.

1767-ben Windisgrätz József herceg posztó- és vászonmanufaktúrát létesít.

TRENCSEN: település és vár a Vág mentén Illavától délre. Kr. u. 178-180-ban említik a szövegek, amikor Valerius Maximus római hadvezér itt verte meg a kvádokat. Az eseményt a Trencsén melletti sziklába vésték. Később a markomannok telepedtek meg erre, majd a Nagymorva Birodalom terjesztette ki hatalmát a vidékre. A honfoglalás után a 11. században 1026-42 között határvárként épült fel. Az 1111-es zabori alapítólevél említi először, mint ispánsági központot. 1067-ben cseh sereg tör be Trencsén térségében az országba, majd 1241-ben a tatárok egy hada Orda vezetésével hatolt be innen. 1253 nyarán IV. Béla és a csehek csatározásában Trencsén is veszélybe került, de védői visszaverték a támadást. 1302-ben Vencel (László) király Csák Máténak adományozta a várát és annak birtokait, aki aztán Trencsént tette meg tartományurasága székhelyéül. 1321-ben, Csák Máté halála után I. Károly ostrommal foglalta el. 1335-ben I. Károly magyar, III. Kázmér lengyel és János cseh király meghatalmazottai itt találkoztak szövetségkötés ügyében. 1370-től Civitasként emlegeti Trencsént. 1461. január 25-én Mátyás Trencsénben állapodott meg Podjebrád György cseh királlyal jegyese, Podjebrád Katalin Magyarországra jövetelében. 1528. június 30-án Trencsén vára I. János király legfontosabb családi birtoka megadta magát ellenfele, I. Ferenc hadvezérének, Török Bálintnak. 1636-ban kezdte meg működését a Csehországból menekült Wohal-féle nyomda.

1704. február 13-án a trencsényi vár megadta magát a kurucoknak. 1708. augusztus 3-án Rákóczi fejedelem és Siegbert Heister tábornagy csatájában a kurucok súlyos vereséget szenvedtek, maga a fejedelem is súlyosan megsebesült. 1700-ban kezdték el a város barokk jezsuita templomának építését, amely 1715-re készült el. 1883-ban nyitot-

ZSOLNA: Túrócszentmártontól észak-

északnyugatra. Az Árpád-korban a nyitrai püspök birtoka volt, majd a tatárjárás után sziléziai német telepesek jöttek ide. Később felépítették a várat is. 1321. július 12-i oklevelében I. Károly megerősítette Zsolna kiváltságait, és vámmentességet adott a város hospeseinek. 1370-ből származik a *Zsolnai könyv*, mely mintául szolgált a szabad királyi városok közigazgatásához. 1384-ben Mária Terézia megerősíti a város kiváltságait. A huszita időkben a németek elköltöztek a városból. A 16. században Zsolna akadémiája a vidék szellemi központja volt. 1610-ben a városban tartották az evangélikusok elszakadó ülésüket a katolikusoktól. 1773-ban épült fel a ferences gimnázium. 1883-ban nyílt meg a Trencsén–Zsolna vasútvonal. 1897-ben alapították a város posztógyárát, ekkor híresült el a zsolnai posztó. 1902-ben a zsolnai kénsavgyárban helyezték üzembe az első kontaktrendszerű egységet. 1918. december 30-án Zsolnán megkezdte munkáját a Szlovák Minisztérium.

FEJES BÁLINT

